

*Ei saa olla kaht head
õpetamismeetodit.
Hea on ainult üks – see,
mis läbinisti põhineb looduse
igavestel seadustel.*

3 Pestalozzi eripära

Mis õigupoolest iseloomustab Pestalozzi kasvatusõpetust?

See on kahtlemata ta kindlalt esitatud nõue, et kogu kasvatustöö peaks olema tugevasti seotud inimloomusega.

Võib filosoofiliselt vaielda Pestalozzi vaate üle, mille järgi on inimesel loomus ja peale selle veel miski „igavene, muutumatu“. Võib vastu väita, et inimene allub ühiskondlikele muutustele ning on lõpuks alati see, mida ta neis tingimustes endast ise teeb. Seda näitavat juba lihtne võrdlus loomadega. Tänapäeval kulgeb näiteks mesilase elu mesilasriigis tõepoolest täpselt samamoodi kui kaks tuhat aastat tagasi ning tema elu pole teistsugune ka kahe tuhande aasta pärast. Seepärast piisab ühe mesitaru uurimisest, et teada, kuidas mesilane elab ehk milline on mesilase loomus. Inimeste puhul on asi sootuks teisiti – teise omast ei erine ainult iga üksiku inimese elu, vaid täiesti erinevad on ka ühiskonnavormid, kus inimesed elavad ja on elanud, ning need muutuvad ka tulevikus. Nähtavasti võib püstitada teesi, et inimeste juures ei ole midagi kindlat, valitsevate ühiskondlike suhete tõttu on kõik muudetav ning samamoodi oleks ka kasvatuses põhimõtteliselt kõik tehtav.

Pestalozzi vaidleb sellele arvamusele siiski otsustavalt vastu. Tema veendumuse kohaselt leidub inimeses – vaatamata ühiskondlike suhete pidevale muutumisele – midagi muutumatut ja igavest. See jääb jõusse *kõigi* ühiskondlike muutuste juures. Nii on igaühel, kus, millal ja kuidas ta ka ei elaks, oma füüsilised ja hingelised vajadused. Igaühel on kehalised ja vaimsed võimed ja anded. Igaühel tuleb olla silmitsi oma isekusega ning sedamööda kannatab igaüks ühiskonnast tingitud piirangute all. Iga inimene saavutab tõsiselt täiusliku elu alles nii, et leiab ja teeb teoks oma enese, egoismi ületava eluülesande (Pestalozzi nimetab seda kõlbluseks, kõlblustamiseks). Ja igaühele on antud ka kõrgem loomus, mis teeb tõepoolest võimalikuks tões ja armastuses kulgeva elu ning lubab eksistentsi mõttekalt kogeda. Pestalozzi võtab kogu selle muutumatu ja igavese kokku sõnaga *inimloomus*.

Pestalozzi veendumuse järgi on inimliku loomuse eripära just selles, et tema ainsat tõelist eesmärki – *inimlikkust* – pole võimalik saavutada kaasinimeste mõjuta. Tarvitseb vaid jätta kasvav inimene lihtsalt enese hooleks, kui ta muutub distsiplineerimatuks ja lohakaks. Kõiki lapselaadseid kasvatusjõude kokku nimetab

Pestalozzi tihti *kasvatuskunstiks*, enamasti aga vaid lühidalt *kunstiks*. Vastavalt võib temalt lugeda: „Inimesest saab inimene ainult kunsti kaudu“ („Kogutud teosed“ 13, 244). Sõnal „kunst“ on harilikult hoopis teine tähendus, seepärast mõistetakse Pestalozzit tihti valesti.

Seega seisavad iga inimese arengu puhul vastamisi kaks jõudu: ühel pool on muudetamatu *inimloomus* – iga kord oma individuaalses väljenduses, teisel pool on *kunst*, mida saab muuta nii, nagu tingib vastav ühiskondlik olukord.

Nüüd kerkib küsimus, kummal neist kahest on eesõigus. Pestalozzi siin ei kahtle: loomusele kuulub tingimatu eelistus. See on õigupoolest ainuloogiline, sest kui loomus on muutumatu, kunst aga muudetav, peab kunst end loomuse järgi kohandama. Niisiis nõuab Pestalozzi, et kui inimene soovib saavutada oma eesmärgi, inimlikkust, peab kunst loomusele *alistuma*, kasvatus ja haridus peavad olema seega *loomusekohased*.

See nõudmine toetub muuhulgas veendumusele, et *ideaal*, nimelt inimlikkus, mille poole püüeldakse kasvatusel kaudu, on teatud määral veel väljakujunemata algenäht *inimese enda loomuses olemas*. Selle poolest erineb Pestalozzi teoreetikutest, kelle meelest sündiv inimene on puhas leht ning kes seepärast usuvad, et inimesest võib teha kõike, mida parasjagu heaks arvatakse. Pestalozzi järgi ei peaks kasvatus inimesele midagi *sisse panema*, palju olulisem on inimeses midagi *välja arendada*, ja see miski on inimlikkus.

Nõue järgida kasvatusel *loomusekohasust* on Pestalozzi kasvatusõpetuses absoluutseks vundamendiks. Iga järgmine nõue pole muud kui esimese põhinõude selgitus ja lähem määratlus. Kõik, mida lapselt nõutakse ta loomuse vastaselt, *kujundab last vääríti* ning juhib teda eemale kasvatusel ja hariduse lõppeesmärgist – inimlikkusest.

Nii on esimene nõue õpetajale, kes tahab õpetada ja kasvatada Pestalozzi vaimus, et ta endalt igal ajal ja iga teo puhul küsiks: *kas see, mida ma kavatsen, mida teen, mida lapselt ootan, mida talle keelan, vastab inimese ja lapse loomusele, kas see on tõepoolest loomusekohane?*

Siit tuleneb õpetaja jaoks ülesanne õppida üha paremini tundma tegelikku inimloomust. Pestalozzi on end nimetanud inimloomuse tundjaks ning niisugusena on ta jõudnud veendumusele, et igale üksikindiviidile pole inimlikkus pelgalt ülesandeks tehtud, vaid loodus on selleks andnud ka vajalikud *võimed ja anded*. Sünnihetkel on need veel välja arenemata. Kooli ja kodu ülesanne on lapse *võimete ja annete arendamisel* abiks olla.

Võimete ja annete arendamise nõudega peab Pestalozzi siiski alles teises järjekorras silmas individaalseid pärilikke omadusi, mis on eri annetele eelduseks. Esmajärjekorras mõistab ta võimete ja annete all neid üldisi inimlikke võimeid, mis teevad igäühele võimalikuks tõetunnuse, arukad otsustused, südamest

tuleva armastuse, religioosse usu, tarmu kõigis oma asjaajamistes – nimelt inimlikkuse. Aga need võimed väljenduvad iga isiksuse puhul jälle pisut erinevalt ning seepärast peab igaüks oma elus inimlikkust kui eesmärki iseomasel moel täide viima. Kasvatus ja haridus saavad seepärast õnnestuda vaid siis, kui lähenevad iga õpilases ainulaadsele ja individuaalsele sobivalt. (Silmas pidades lapsevanemate ebarealistlikke nõudmisi õpetajatele, tuleb siinkohal hoiatada eksiarmastuse eest, nagu tähendaks nõue läheneda õpilasele ta individuaalsust arvestades iga ta soovi täitmist ja igaühele eriõiguste lubamist. Jutt on lapse saavutusvõime ja eriliste annete suhtes ilmutatavast tähelepanust ning kasvataja spontaanselt reaktsioonist lapse saavutustele ja käitumisele.)

Võimete ja annete võimaliku arendamise suhtes on Pestalozzi optimistlik. Ta on veendunud, et iga inimese võimel ja annetel on iseomane *tung* areneda. Nii kirjutab ta näiteks viimases suures teoses „Luigelaul“ (1825): „*Ka sunnib neis kõigis jõududes peituv loomus ise inimest neid kasutama. Silm tahab näha, kõrv tahab kuulda, jalg tahab käia ja käsi tahab haarata. Aga samavõrd tahab süda uskuda ja armastada. Vaim tahab mõelda. Inimloomuse igas andes peitub tung tõusta oma elluärkamata ja vilumatust olekust väljakujundatud jõuks.*“ („Kogutud teosed“ 28, 61.)

Õpetaja ja kasvataja jaoks tähendab see niisiis arenemistungis jõududele selles püüdluses appitulekut ehk piltlikult öeldes neile käe ulatamist. Kõigis meie koolides oleksid tulemused kaugelt paremad, kui õpetajad algataksid ja arendaksid (ja seaduse järgi ka tohiks arendada) esmajärjekorras neid tegevusi, mida õpilased ise *soovivad* või mille nad ettepaneku peale vähemalt heameelega käsile võtavad. Seejuures tuleks mõistagi loobuda usust, et kõik peaksid õppima ühte ja sama, tegema alati ühte ja sama ning saavutama üheaegselt samu õpieesmärke. Ikkagi täidetaks kindlalt kõiki põhinõudeid, sest keskkonnas, kus õpilased tunnevad, et nende õpihimu tõsiselt võetakse, innustavad ja toetavad lapsed üksteist ja lasevad end ka õpetajal innustada. Annan endale aru, et see nõuab õpetajalt kõrget didaktilist kompetentsi, ning samas ka, et klassikursused aastakäikude kaupa pole selleks ideaalne organisatsioonivorm. Lisaks tean, et leidub lapsi, kes on vanemate kesise kasvatuses tõttu niivõrd hellitatud või hooletusse jäetud, et nad vaevalt taipaksid kasutada siin deklareeritud vabadust ning toetaksid sellega jälle kõiki ahta paindumatu tõlgenduse pooltargumente.

Pestalozzi kui inimloomuse tundja on korduvalt selgitanud, et inimloomus iseenesest pole vasturääkivusteta nähtus, vaid peidab endas kohe algselt pingeid ja vastuolusid: loomalik, meeleline loomus, mis otsib lõbu ning püüab vältida ebanauditavat, seisab vastu kõrgemale igavesele jumalikule sisemisele loomusele, mis võimaldab isiksusele õigsuses ja armastuses kulgevat täisväärtuslikku elu. Pestalozzi veendumuse kohaselt paneb nimelt loomalik loomus aluse inimlikule eksistentsile, ent tõelist täiuslikkust kogeb isiksus ainult siis, kui kõrgem loomus

võidab ja hoiab loomalikkuses peituvat egoismi vaos. Pestalozzi nimetab seda kõlbluseks.

Praktikutel tekib kohe loomulikult küsimus: mille järgi ma ära tunnen, kas see, mis ma õpilastega ette võtan, on loomusekohane? On lihtne reegel: loomusekohast koolitundi iseloomustab õpilaste rõõmus ja pühendunud tegutsemine. Enamasti ei teki ka õpilaste ja õpetajate vahel konflikte. Kui õpilased seevastu mõne materjali, teatava õppemeetodi või kindla olukorra suhtes õppimisel vastumeelsust väljendavad, mõjuvad tõrjuva või hajameelsena, on see reeglina märk loomusele ebakohasest tunnist.

Viimane tõdemus võib endast välja viia õpetajad, kes teemavaliku, ettevalmistuse ja didaktiliste vahenditega kogu hingest vaeva näevad ning ikkagi kogevad, kuidas nad sellega eriti raskete lasteni ei ulatu. Arusaadavalt tõrjuvad nad siis võimalikku etteheidet, nagu ei oleks nad järginud loomusekohasuse põhimõtet.

Aga Pestalozzi vaatenurgast oleks vastus järgmine: loomusekohane ei olnud suure tõenäosusega juba nende raskete laste senine kasvatus, seega pole *nende laste jaoks* loomusekohane ka koolitund, mis tavalistes oludes on tulemuslik.

Lubatagu tuua võrdlus arstiga. Kui järeleproovitud ravim vajalikul juhul loodetud tulemust ei anna, siis ei hakka arst ka ebaõnnestumise põhjust haigest juurest otsima – selleks et säilitada edaspidigi veendumus oma meetodite õigsuses. Pigem valib ta teise ravimi ja uue ravi. Samamoodi on *kasutu* (olugi mõistetav) õpetaja viitamine laste hellitatusel ja hooletussejätusel, et sellega oma teguviisi õigustada. Ebaedu tuleb ette tihti ning on vaid kaks võimalust: kas aktsepteerime seda koos kõigi juhtumiga seotud lapsi, klassi ja õpetajat puudutavate tagajärgedega või püüame järgida loomusekohasust ka raskes olukorras. Harimine loomuse kohaselt tähendab nimelt *konkreetse lapse loomuse* tingimusega tunnustamist, kuitahes moondunud või rikutud see silmapilgul ka tunduks, ja sellele tuleb ehitada kogu edaspidine. Nii võib teatavatel asjaoludel ilmned, et kool üksikute või koguni kõigi korralduste ja kohustuslike asjaoludega (õpetaja kindel isikupärane suhtlus- ja kasvatusstiil, konkreetne klassikollektiiv, õppekavanõuded, kindlaksmääratud meetodid, välised asjaolud, nagu kooli suurus, koolitee jne) töötab tõepoolest vastu raskestikasvatatavate laste loomupärastele vajadustele. Koolikohustuse põhjendused on mõistetavad, aga peaksime meeles pidama, et sel kohustusel on oma hind ning kahjuks ka ohvrid. Küllalt sageli on ainus võimalus otsida vanemate, ametnike ja psühholoogidega pragmaatilisi lahendusi, millega kaasnevad teatavad kahetsusväärased kitsendused, ent õnnestub päästa optimaalne loomusekohane tegutsemine. Kuid loomusekohasuse järgimisest loobumine ja väljapääsu otsimine lapse loomust eiravas käsitluses juhib igal juhul eksiteele.

Põhimõtteliselt on loomusega arvestamise juures palju eri aspekte ning seepärast on asjaolul, et õpilased ühel juhul rõõmuga kaasa töötavad, teinekord

aga õppimisel tõrksust üles näitavad, tihti mitu põhjust. Piirdun kahe näitega, kus on eksitud loomusekohasuse vastu, nagu meie koolides võib kahjuks ikka ja jälle märgata.

Õpilaste vanuse kohasusega jäetakse aine või õppemeetodi valikul arvestamata. Väga tihti sunnivad meie õppeplaanid ja õppevahendid teadmatuses õpetajad ka õpilastele peale materjali või teguviise, mis ei ole neile veel vastuvõetavad või mille vastu nad ei suuda siirast huvi üles näidata. Mida noorem on laps, seda konkreetsem, kõnekam, käegakatsutavam peab olema materjal. Kahjuks eksitakse sageli selle seaduspärasuse vastu. Nii hakatakse matemaatikas liiga vara kasutama abstraktseid valemeid, ilma et lapsed suudaksid seal ära tunda seost praktikas rakendatavaga. Või koormatakse keeletunnis lapsi liiga varases eas keeleteoreetiliste mõttekäikudega, selle asemel et panna nad lastepäraste ja eakohaste harjutustega rõõmu tundma keele rikkusest, õigesti rääkimisest ja mõnuga kirjutamisest.

Või seatakse ajalootunnis õpilased vastakuti ühiskonnateoreetiliste ja poliitiliste mõttekäikudega ning oodatakse neilt kõikvõimalikke uurimistulemusi, selmet tuua lasteni põnevate illustreeritud jutustuste või filmide kaudu möödunud aegade inimeste elu ja nii äratada neis huvi ajaloo sündmuste ja seoste vastu. Geograafias oodatakse õpilastelt statistiliste tabelite interpreteerimist või globaalsete loodusnähtuste selgitamist, selmet neid kõigepealt jutustuste, piltide, videotest või kui võimalik, siis väljasõitude või reise kaudu teha lähemalt tuttavaks maastiku mitmekesisusega ja eri paikade inimestega. Bioloogias räägitakse teatud vanuses molekulaarbioloogiast, geneetikast ja biokeemiast, kui tegelikult peaksid õpilased kõigepealt mõnd lille vaatlema, sagedamini esinevaid taimi tundma õppima või jälgima loomi, nendega suhtlema ja nende käitumist uurima.

Õpilaste tulevikuvajaduste liigne rõhutamine. Niisugusele ühekülgsusele kipuvad eriti kalduma kasvatuskõikumustega tegelevad inimesed, kes ise ei ole õpetajad. Enesestmõistetavalt on kooli ülesanne valmistada õpilasi ette täiskasvanueluks. Ent seejuures ei tohiks neis näha esmajoones tulevase *täiskasvanuid*, vaid tuleks hinnata nende antud *hingeseisundi hetkelisi vajadusi*. Muu vajaliku seas tuleb koolis palju asju teha sellepärast, et lapse harmooniline areng seda *praegu* vajab. Lapse hetkeseisuga tõsine arvestamine toidab teda hingeliselt ja vaimselt.

Kinnitaksin seda näitega muinasjutu „Õnneseen Hans“ käsitlemisest algklassis. Lugu on lihtne: meister tasub Hansule ta seitsme õpipoisiaasta eest kulakamakaga. Hans aga vahetab selle pikema jututa hobuse vastu, viimase omakorda lehma, lehma sea, sea hane ning hane luisu vastu, mille lõpuks allikasse pillab. Iga vahetuse juures tunneb ta üha suuremat õnne ning kõige õnnelikumana tunneb ta end lõpuks, kui on kõigest lahti saanud.

Tunnistan, et jutuga seotud keelekoolitus – pühendunud lugemise, väljenduslikkuse, sõnavara ja õigekirja edendamine – tasub end õpilasele ka tulevikus. Üksnes see aga ei õigusta vendade Grimmide muinasjutu käsitlemist. Hea tунnetusega õpetaja teab ennekõike, et laps elab *praegu* visuaalses hingemaailmas, mis peegeldab unistuste ja müütide sümboloid, ning sellepärast vajab laps muinasjuttu samamoodi kui toitu. Laps on vastuvõtlik sügavale tarkusele, ent ainult seni, kuni seda kantakse ette elavate piltidena, mitte ratsionaalse ja mõistelise õpetusena. Ilma et sellest räägitaks, tunneb laps Hansus lihtsalt ära inimese, kes on ustavuse ja usinusega kätte võitnud maise varanduse. Aga samaaegselt on kulakamakas sisemise varanduse, nimelt maise rikkuse suhtelisusest teadlik olemise sümbol. Sedamööda, kuidas Hans igas hetkes lähtub tegelikust vajadusest ning loobub sellega üha enam materiaalsest maisest varast, leiab ta sisemist rahu ja tõelist õnne. Kui tegeleksime koolis ainult nende asjadega, mida enamik õpilasi hiljem tõesti vajab, siis võiks joonistamise, juttude kirjutamise, laulmise ja luuletused vabalt ära jätta. Samuti saaks loobuda suuremast osast inimest ja keskkonda puudutavast materjalist, sest täiskasvanud reeglina nende asjadega kas ei tegele või on need unustanud. Suurem osa elus vajaminevast õpitakse nagunii koolivälistes seostes. Kui me aga pedagoogidena koolis siiski kõige sellega tegeleme, siis nimelt sellepärast, et õpilased seda just *sel hetkel* vajavad ning et nimetatud materjaliga õigesti tööd tehes arenevad võimed ja omadused, mis inimeseks olemise, nagu sai näidatud eespool Pestalozzile tuginemise üksikasjaliste selgituste juures, üldse võimalikuks teevad.